

Viipuri 1940-luvulta 2000-luvulle: neuvostoliittolainen, suomalainen, venäläinen



JOHDANTO

Viipuria pidetään hyvin poikkeuksellisena kaupunkina Nyky-Venäjän kaupunkien joukossa. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ja Baltian maiden itsenäistymisen myötä siitä tuli Venäjän ”ainutlaatuinen paikka”, maan ”ainoa todellinen eurooppalainen kaupunki”. Näin Viipuria kuvataan kaupungin mediaryhmän sivustolla *Naš gorod* (Meidän kaupunkimme).¹ Vastaavanlaisin sanankääntein kaupungista kerrotaan monissa muissakin lähteissä, erityisesti turisteille tarkoitetuissa teksteissä.

Näiden kuvauksien eurooppalaisuus viittaa ennen kaikkea länsieurooppalaisuuteen. Viipurin historiassa korostuvat 2010-luvulla ne sivut, joista ei neuvostovallan aikana juurikaan puhuttu. Kaupungin ruotsalainen ja suomalainen historia nostetaan esille ja erityisesti kaupungin keskiaikaisuutta korostetaan jatkuvasti. Viipurille on luotu uusi historiallinen imago, jonka on tarkoitus houkutella venäläisiä turisteja. Tällainen historiakuvan muutos on Nyky-Venäjälle hyvin tyypillinen: neuvostotalouden romahduksen jälkeen monien kaupunkien täytyi etsiä uudenlaisia tulonlähteitä, mikä teki historiastakin kauppatavaraa. Kaupunkien historiallisten erikoisuuksien markkinoiminen turisteille ja mahdollisille rahoittajille on saanut tutkijat puhumaan jopa historian uudesta roolista ja uusista funktioista.²

Viipurin historiaa pyrittiin hyödyntämään myös neuvostovallan aikana. Tuolloin tarkoituksena ei ollut kaupungin markkinointi, vaan syyt olivat poliittiset. Sotien jälkeen Viipurin historiaa pyrittiin tulkitsemaan oman aikansa neuvostopolitiikkaan soveltuvalla tavalla. Silloin Viipurille luodun menneisyyskuvan tarkoituksena oli vastata kysymykseen, miksi tämä kaupunki oli liitetty Neuvostoliittoon. Tuolloinen, neuvostokansalaisia varten luotu historiakuva poikkesi sekä nykyvenäläisestä että siitä, miten kaupungin historiaa esitettiin neuvostoajan suomalaisille turisteille. Viipurin rikasta menneisyyttä onkin Neuvostoliitossa ja Nyky-Venäjällä tulkittu varsin vapaasti ja tilannekohtaisesti. Tällainen menneisyyden hyödyntäminen jatkuu edelleen.

Tässä artikkelissa tarkastellaan, millainen Viipurin historiallinen imago oli neuvostovallan aikana ja miten se on sen jälkeisessä maailmassa muuttunut. Miten kaupungin historiaa tulkittiin neuvostokansalaisia varten, ja millainen kuva Neuvosto-Viipurista pyrittiin välittämään suomalaisille vierailijoille? Miten suomalaiset itse kokivat Viipurin? Millaiseksi Viipurin menneisyys kuvataan nykyisissä matkailuoppaissa? Artikkelissa pyritään tulkitsemaan mielikuvia, joita Neuvostoliitossa luotiin Viipurista, ja joita kaupungista edelleen Nyky-Venäjällä luodaan. Samalla selvitetään historian roolia ja merkitystä tällaisten mielikuvien rakentajana.

Paikkojen ja alueiden imagon luonti tai suoranainen tuotteistaminen on maailmanlaajuisesti kasvava ala, ja niin on asiaa koskeva tutkimuskin. Kaupunkien imagoa rakennetaan helposti yleisön saatavilla olevien julkisten tietolähteiden avulla. Tällaisia ovat muun muassa matkaoppaat ja kohdetta käsittelevät kirjat siinä kuin paikallinen lehdistö ja sosiaalinen mediakin.³ Niitä – Viipurin lehdistöä, kaupunkia käsitteleviä opaskirjoja ja matkailijoiden suosimia internet-foorumia – selvitetään ja analysoidaan tässä artikkelissa.

NEUVOSTOLIITTOINEN PROVINSSIKESKUS: ”VANHA VENÄLÄINEN KAUPUNKI”

Suomalaisesta väestöstä tyhjentyneen Viipurin asuttaminen talvi- ja jatkosodan jälkeen oli ennennäkemätön sosiokulttuurinen kokeilu. Kaupungin neuvosto-aikakausi alkoi nollapisteestä. Osa uudisasukkaista ei koskaan ollut kokenut kaupunkielämää. Tilanne muistutti aikakoneseikkailua: 1800-luvun oloissa syrjäkylillä eläneet ihmiset muuttivat kehittyneeseen länsimaiseen kaupunkiin.

Ei ollutkaan ihme, että Viipurin neuvostoliittolaisten uudisasukkaiden ensivaikutelma kaupungista oli mieleenpainuva. ”Pääsin isäni kanssa rautatieasemalle ja muistan yhä, kuinka ihmeissäni katsoin asemahallin koristeita ja kiiltäviä tiskejä”, muisteli eräs nainen ensimmäisiä hetkiään kaupungissa.⁴ Kaupunkikuvan näyttävyteen kiinnittivät huomiota nekin, joille suurkaupunkielämä oli tuttua. Puna-armeijan marsalkka Timošenko muisteli varhaisimpia tunnelmiaan Viipurissa näin: ”Kaupat, talot, elokuvateatteri vieraskielisine mainoksineen, torit, puisto, lahden yli kulkevat sillat, mahtava linna torneineen, suurin mukulakivin päällystetyt kadut – niiden kauneus ja mahtavuus vaikuttivat voimakkaasti”.⁵

Ihastukseen sekoittui myös epävarmuutta ja pelkoa. Syynä olivat kaikkialla näkyneet sodan tuhot. Viipurissa vuonna 1940 syntynyt nainen muisteli: ”Isäni ja äitini saapuivat Viipuriin vain kolme päivää sen jälkeen, kun kaupunki liitettiin Neuvostoliittoon. [– –] Junasta ulos astuttuaan he kauhistuivat nähdessään kaduilla ruumiita, noen peittämiä raunioita ja ammuskuoppia. Ensimmäinen vai-

kutelma kaupungista oli masentava.”⁶

Sen ohella, että Neuvostoliiton hallintoviranomaisten oli korjattava kaupunki asumiskelpoiseksi, Viipurille oli luotava uudenlainen imago. Kuten sanomalehti *Viipurski bolševik* kirjoitti tammikuussa 1941: ”Kommunistinen puolue ja hallitus antavat meille varsin vakavan tehtävän: Viipuri on kohotettava kulttuurikaupungiksi Neuvostoliiton parhaimmiston.”⁷ Koska kaupungin entisyys itsenäisen Suomen osana oli pyyhittävä katukuvasta mahdollisimman nopeasti, suomalaisia mainoskylttejä poistettiin pian maaliskuun 1940 Moskovan rauhanteon jälkeen rakennusten seiniltä ja katukilvet vaihdettiin venäjänkielisiin.⁸ Tosin jälkimmäiset täytyi kohta vaihtaa toistamiseen, kun Viipuri liitettiin heinäkuussa 1940 Karjalais-suomalaiseen neuvostotasavaltaan, jossa suomen kielen asemaa pyrittiin propagandasyistä vahvistamaan. ”Pakollinen päätös” kaikkien kadunnimien ja opaskylttien esittämisestä sekä suomeksi että venäjäksi julkistettiin kaupungin suomenkielistä muotoa käyttävässä *Viipurski bolševik* -lehdessä saman vuoden lokakuussa.⁹

Viipuria neuvostoliittolaistettiin myös tavoin, jotka vaikuttivat tavallisten kansalaisten silmin käsittämättömiltä. Eräs leningradilainen työmies, joka oli komentettu rakentamaan ”uutta Viipuria”, muisteli työtoverinsa kanssa seuraavasti:

Typeryyttähän riitti! Muistan, kun työskentelimme jossain virastossa. Siellä suomalaisten työhuoneissa ovet olivat semmoisia nättejä tammipeiliovia, pronssivetimin, ne säilyisivät edelleen vuosisatoja. No ei. Johto tuli ja käski: poistakaa kaikki ovet karmeineen. [– –] Sitten kysyimme: minkä takia piti murtaa ovet? Johtaja vastasi: selviämme ilman porvarillisia asioita. Ajatelkaa, mitä sitten! Että viittisiinkin Leningradista raahata uusia ovia, jotta me ne uudelleen asensimme!¹⁰



Vanha pariskunta suree ilmeisesti poikaansa kolmen elokuussa 1941 kaatuneen rautatietyöläisen muistomerkillä. Hautakiven teksti: ”Tässä on haudattu..., jotka kaatuivat Neuvostoliittolaisen Isänmaamme puolesta. 19... 1941. Azarov S. E., Mironov M. I., Zaitsev.”

Kaikkialla tällaisiin äärimmäisyyksiin ei sentään menty. Asiantuntijat, esimerkiksi neuvostoliittolaiset arkkitehdit, arvostivat Viipurin arkkitehtuuria ja pyrkivät ainakin jossain määrin säilyttämään sitä. Liian innokkaita ja omavaltaisia Neuvosto-Viipurin rakentajia yritettiin saada kuriin. Toukokuussa 1941 annettu kaupunginneuvoston päätös velvoitti rakentajia sopimaan kaikista korjaus- ja rakennustöistä kaupungin arkkitehtiosaston kanssa ennen niiden aloittamista. Luvatta pystytetyt rakennukset määrättiin purettaviksi, jottei vanhan kaupungin yhteinen ilme tuhoutuisi.¹¹

Propaganda kertoi uuden Neuvosto-Viipurin rakentamisen onnistuneen hyvinkin nopeasti. Jo vuoden 1941 ensimmäisenä päivänä *Viipurski bolševik* -lehti ilmoitti juhlallisesti, että Viipurista on tullut neuvostoliittolainen kaupunki.¹² Tammikuussa kaupungin johto ja kommunistisen puolueen kokous raportoiivat jo yli 2 000 asuintaloa korjatun. Vesijohdot ja viemärit oli saatu kuntoon, niin toimivat jo koulut, klubitalot, teatterit, lastentarhat, kaupungin poliklinikka ja sairaala sekä muunlaiset palvelut.

Viipuri oli Petroskoin jälkeen Karjalais-suomalaisen sosialistisen neuvostotasavallan toiseksi suurin kaupunki. Edellisenä kesänä muodostettuun neuvostotasavaltaan kuuluivat Moskovan rauhanteossa luovutettu Karjalasen kaakkoisinta osaa lukuun ottamatta sekä aiempi Karjalan autonominen sosialistinen neuvostotasavalta. Tämän kokonaisuuden osana Viipuri nähtiin ”tasavallan teollisuuskeskukseksi, jolla on suuria potentiaalisia mahdollisuuksia”. Kaupungin jälleenrakentamisen monet puutteetkin kyllä myönnettiin. Erityisen ongelmalliseksi todettiin, että vuoden 1940 rakennustyöt oli tehty ilman kunnollisia suunnitelmia ja valvomatta työn laatua.¹³

Talvisodan jälkeisen Neuvosto-Viipurin kaupunkikuva ei ollut erityisen viehättävä. Kadut olivat huonossa kunnossa ja raunioituneita rakennuksia oli runsaasti, lisäksi nopea väestönkasvu (vuoden 1940 loppuun mennessä Viipurissa asui jo 38 000 asukasta¹⁴) pahensi epäjärjestyttä entisestään. Kaupunkiin näet siirrettiin maaseudulta uudisasukkaita, jotka toivat kerrostalohuoneistoihin mukanaan hyötyeläimensäkin. Myös viemäröinti oli puutteellista ja jätehuolto kokonaan järjestämättä. Kaatopaikkojen puuttuessa roskat heitettiin pihoille tai raunioihin. Ne puolestaan houkuttelivat niin runsaasti rottia, että asukkaita varoitettiin yksin kulkemisen vaarallisuudesta.¹⁵ *Viipurski bolševik* -lehdessä kerrottiin lukuisin esimerkein, kuinka huonosti asukkaat hoitivat asuntojaan ja talojaan. Esimerkiksi erään Punaisen(lähteen) torin laidalla sijaitsevan talon pihaa ja porraskäytävää kuvattiin niin likaisiksi, että niihin oli pelottavaa astua. Toiseen, Linnankadulla sijaitsevaan taloon, oli puolestaan mahdotonta päästä pihan puolelta, koska se oli niin täynnä jätteitä ja ulosteita. Asukkaita moitittiin siitä, etteivät he huolehtineet asunnoistaan; monissa huoneistoissa hakattiin polttopuitakin.¹⁶



Viipurin kauppatori jälleen puna-armeijan komennossa syyskuussa 1944.

Elämänmeno piholla ja kaduilla koki eräänlaisen paluun menneisyyteen eikä kaupungin hygieniatilanne ehtinyt kohentua mainittavasti ennen uuden sodan alkamista. Kun suomalaiset palasivat Viipuriin loppukesästä 1941, tuhoilta säästyneissä taloissa täytyi järjestää suursiivous. Edellisten lyhytaikaisten asukkaiden jälkiä puhdistivat satojen suomalaisten ohella venäläiset sotavangit. Lokakuusta 1941 helmikuuhun 1942 mennessä korjattiin ja puhdistettiin asumiskelpoisiksi 7600 huonetta.¹⁷

PYSYVÄSTI NEUVOSTOLIITOLLE

Jatkosodan aselevosta syyskuussa 1944 alkoi Viipurin historian toinen neuvostoaikakausi, jota kesti neuvostovaltion hajoamiseen saakka vuoden 1991 lopulla. Ajanjakson alku oli kuin toisintoa maaliskuulta 1940, joskin Viipuri oli nyt vieläkin raunioituneempi. Siitä alettiin rakentaa ”neuvostoliittolaista kaupunkia” toistamiseen. Kaupunkia ei enää yhdistetty Karjalais-suomalaiseen neuvostotasavaltaan, vaan Venäjän neuvostotasavallan Leningradin piirin. Siksi esimerkiksi kaikki suomalaiset kadunnimet määrättiin lokakuussa 1944 muutettaviksi muutaman viikon määräajassa.¹⁸

Uutta Neuvosto-Viipuria rakennettaessa tuhottiin suomalaiskaupungin vanhaa, porvarilliseksi katsottua perintöä. Rakennus- ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia purettiin ja näyttäviä interiöörejä tuhottiin, koska ne eivät sopineet neuvostoliittolaiseen tai sellaisena haluttuun kaupunkikuvaan. Näin 1950-luvun alussa kaupunkikuvasta hävisi lopullisesti Viipurin tuomiokirkko, joka oli rakennettu 1890-luvun alussa. Kirkko oli osittain tuhoutunut talvisodan pommituksissa, mutta se oli korjauskelpoinen. Neuvostoviranomaiset pitivät kirkon jälleenrakentamista tarpeettomana, ja sen paikalle jäi vain tyhjä aukio.¹⁹ Vuonna 1948 sotilaat poistivat kaupungin johdon käskystä Tyrgils Knuutinpojan patsaan jalustaltaan. Patsas vaurioitui sitä pudotettaessa melko pahoin, muttei sentään päätynyt sulatettavaksi. Viipurin museon työntekijät löysivät patsaan Salakkalahden rannalla sijainneesta kaupungin varastosta vuonna 1975. Se vietiin Viipurin linnan kellariin, jossa sitä säilytettiin aina vuoteen 1991 saakka. Vuonna 1991 patsasta alettiin restauroida ja se palautettiin entiselle paikalleen linnan perustamisen 700-vuotisjuhlien yhteydessä heinäkuun alussa 1993.²⁰

Sijainti Neuvostoliiton raja-alueella teki Viipurista ratkaisevan tärkeän koko Karjalankannaksen puolustukselle. Siksi kaupunkiin siirrettiin vain väestöä, jota neuvostoviranomaiset pitivät luotettavana. Aluksi valtaosa asukkaista oli upseereita ja sotilaita. Heidän lisäksi Viipuriin pyrittiin asuttamaan asiantuntijoita ja teollisuuden rakentamiseen tarvittavia erikoistyömiehiä.²¹ Talonpoikaisiakin uudisasukkaita kaupunkiin siirrettiin erityisesti Neuvostoliiton eurooppalaisilta keskialueilta sekä Valko-Venäjän kylistä ja Ukrainasta. Siirtolaisille jaetun informaation olemattomuutta osoittaa esimerkiksi se, että valkovenäläiset talonpojat toivat mukanaan mukulakiviä olettaessaan, että luonnonkiveä oli Viipurissa saatavilla yhtä vähän kuin heidän lähtöalueellaan.²²

Jatkosodan jälkeen kaupungin hygieniaolet olivat vielä alkeellisemmat kuin vuosien 1940–41 välirauhan aikana. Raunioituneiden talojen asukkaat heittivät toimivan viemäroinnin puuttuessa ulosteita ja likavesiä ulos ikkunoista. Paikallislehdessä uutisoitiin muun ohella, kuinka joku kadunvarsitalon asukas oli eräänä aamuna tyhjentänyt yöastian sisällön ikkunasta suoraan erään ”insinööri N”:n niskaan. Muuan nainen ei puolestaan pystynyt muuttamaan hänelle osoitettuun asuntoon ennen kuin oli siivonnut sieltä noin 90 ämpäriä ulosteita ja roskaa.²³

Kaupunkikuva siistiytyi silti kohtuullisen nopeasti, sillä Viipuria siivottiin, korjattiin ja rakennettiin kaikin liiennein voimin. Tästä huolimatta moni uudisasukas ei tuntenut oloaan kovin kotoisaksi, sillä kaupunkia pidettiin vihollisperäisenä ja neuvostoliittolaisin standardein vieraan näköisenä. Suomalaisten paluutakin pelättiin vastaavasti kuin välirauhan aikana.²⁴ Viranomaisten olikin

tähdellistä keksiä väestön kannalta uskottavat perustelut Viipurin ja muidenkin luovutettujen alueiden uudelleenasettamiseen.²⁵ Ratkaisun ongelmaan tarjosi Viipurin imagon uudelleenmuokkaus ”vanhaksi venäläiseksi kaupungiksi”.

Koska kaupungin imagon eli julkisen kuvan piti rakentua menneisyyden varaan, neuvostoliittolaiset historioitsijat saivat sen rakentamisprosessissa merkittävän roolin. Historioitsija ja aluetutkija Nikolai Turtšaninov julkaisi vuosina 1945–1946 *Vyborgski bolševikissa* yli kaksikymmentä kaupungin historiaa käsitellyttä artikkelia. Viipurin syntyhistoriaa hän kuvasi seuraavasti:

Muinaisina aikoina esi-isämme perustivat nykyisen Viipurin paikalle kauppapaikan, jonka nimi oli ”Karjalaisten rajapaikka”. [– –] Ruotsalaiset valloittajat [– –] olivat pitkään himoinneet kyseistä paikkaa, mutta vasta Venäjän hajoamisen ja tataarien hyökkäyksen aikaan he pystyivät valloittamaan Novgorodin Karjalan länsiosat. Vuonna 1293 he rakensivat venäläisen rajapaikan liepeille aikaansa nähden vahvan puolustuslaitoksen, Viipurin linnan.²⁶

Vuoden 1710 venäläisvalloituksen myötä toteutui Turtšaninovin mukaan historiallinen oikeudenmukaisuus, kun Viipuri palautui venäläiseksi kaupungiksi. Syyksi siihen, että Leninin bolševikkihallitus luovutti vuoden 1917 vallankumouksen jälkeen Viipurin suomalaisille, Turtšaninov kertoi hallituksen uskollisuuden kansalliselle politiikalleen. Hänen mukaansa suomalaiset valkokaartilaiskoptat eivät kuitenkaan arvostaneet elettä, vaan tekivät kaupungista sillanpääaseman, josta he suunnittelivat hyökkäävänsä Neuvostoliittoon. Siksi neuvostohallitus oli pakotettu ”palauttamaan Viipurin kotimaalle” talvisodassa. Sotien jälkeisen ajan Turtšaninov näki nopean kehittymisen kaudeksi, jolloin Viipuri nousi neuvostoliittolaisten kaupunkien parhaimmista.²⁷

Kaikki neuvostoaikana julkaistut Viipuria käsitelleet historiatekstit ja matkappaat toistivat Turtšaninovin näkemystä venäläisen Viipurin historiasta enintään vähäisin variaatioin. Esimerkiksi tästä käy vuonna 1958 ilmestyneen ensimmäisen Viipuri-aiheisen neuvostoliittolaisen kirjan *Vyborg: Goroda Leningradskoj oblasti* aloitus:

Viipuri tunnetaan maamme ikivanhana kaupunkina. Se syntyi 1000-luvulla Etelä-Karjalan kauppakeskukseksi. [– –] Muutaman ensimmäisen vuosisatansa ajan se oli osa Novgorodin valtiota, kunnes Ruotsi sen 1200-luvun lopussa valloitti. Seuraavien yli 400 vuoden ajan kaupunki oli valloitetun Karjalan ruotsalaisen herruuden tukikohtana.²⁸

Teos mainitsi alkuperäisen Viipurin sijainneen nykyisen Monrepos'n puiston alueella ja paikan saaneen nimensä valintaa tarkoittavan venäjän sanan *vybor* mukaan. Kirjan tekijä toisaalta myönsi muunkinlaisten Viipurin muinaisuutta koskevien käsitysten olemassaolon ja senkin, ettei ollut varmuutta, mikä niistä oli lähimpänä totuutta. Yksi tosiseikka oli kirjoittajan mukaan silti epäilyksetön: ”Alueella oli jokunen asutuspaikka jo ennen ruotsalaisten tuloa.”²⁹

Neuvostoliittolaiset kirjoitukset tähdensivät myöhemmin Viipuriksi nimeytyn seudun olleen alun perin venäläisten ja karjalaisten hallussa. Näin ruotsalaiset ja suomalaiset voitiin esittää vain alueen väliaikaisiksi valloittajiksi tai miehittäjiksi – ja saman logiikan mukaisesti osoittaa, että Viipuri oli talvisodan jälkeen palautunut oikeille omistajilleen. Tästä näkökulmasta jatkosota merkitsi uutta suomalaismiehitystä, jonka päätti uuden rauhanteon myötä neuvostosiirtolaisten ”paluu” omalle kotimaalleen.

Suuren neuvostoliittolaisen tietosanakirjan (*Bolšaja Sovjetskaja Entsiklopedija*, 5, 1971) Viipuria käsittelevän artikkelin sanavalinnat osoittavat muun ohella sen, että käsitys Viipurista vanhana venäläisenä kaupunkina vakiintui ”tieteelliseksi faktaksi”. Siinä kuvattiin kaupungin historiaa seuraavasti:

Novgorodilaiset olivat rakentaneet Viipurin seudulle asutusta 1100-luvulla. Ruotsalaiset valloittivat Länsi-Karjalan 1200-luvun lopulla ja rakensivat vuonna 1293 Viipurin linnan, jonka ympärille kaupunki muodostui. Vuosina 1700–1721 käytiin Suuri Pohjan sota, jonka aikana vuonna 1710 Pietari I:n sotajoukot valloittivat Viipurin. Näin Viipurista tuli Venäjän kaupunki [– –] Vuonna 1811³⁰ Viipuri kuvernementteineen liitettiin Suomen suuriruhtinaskuntaan [– –] Viipurilla oli merkittävä rooli Venäjän ja Suomen vallankumousliikkeessä: sen kautta salakuljetettiin kiellettyä kirjallisuutta ja aseita. Syys-lokakuun vaihteessa 1917 V.I. Lenin oleskeli salaa Viipurissa. Vuosina 1918–1940 Viipuri kuului Suomen porvarilliseen tasavaltaan. Rauhansopimuksen mukaan kaupunki siirtyi Neuvostoliitolle 12.3.1940. Suuren Isänmaallisen sodan aikana Viipuri oli saksalais-suomalaisten sotajoukkojen miehityksessä vuoden 1941 elokuun 31. päivästä lähtien. Vapautettiin 20. kesäkuuta 1944.³¹

Kaikki tietosanakirjatekstit heijastelevat aikansa historiapoliittisia näkemyksiä. Edellä esitetyt lainaukset olivatkin osa neuvostoajan virallista tulkintaa Viipurin historiasta, joka oli ennen lokakuun vallankumousta kuvattu kovin toisenlaisena. Esimerkiksi arvostettu pietarilainen Brockhausin ja Efronin kustantama tietosanakirja *Entsiklopedičeski slovar* (1890–1910) kertoi, että Viipuri oli perustettu vuonna 1293 ruotsalaisten vaikutuksen vahvistamiseksi Karjalassa ja kristinuskon levittämiseksi suomalaisten pariin.³²



Viipuriin vuonna 1957 perustetun laivankorjaustehtaan telakka kaupungin lähistöllä talvisessa asussaan.

Neuvostoliittolaiset historioitsijat ja kirjailijat pyrkivät vahvistamaan Viipurin historian ”venäläistä faktoria” kaikin mahdollisin tavoin. Näin vuonna 1962 ilmestyneessä Viipurin opaskirjassa kerrotaan kaupungin tehtaista ja laitoksista, patsaista ja muistomerkeistä, mutta sen suomalainen historia sivuutetaan täysin. Esimerkiksi Alvar Aaltoa ei mainita nimeltä, kun taas Viipurin yhteyksiä Venäjän historiaan korostetaan järjestelmällisesti: ”Tässä talossa asui suuri venäläinen säveltäjä Glinka [– –] Tässä talossa majaili suuri venäläinen sotapäällikkö A. Suvorov”.³³

Neuvostoliittolainen historiantutkimus oli niin politisoitua, että kaikkien 1800- ja 1900-lukua tutkivien historioitsijoiden täytyi etsiä ja esittää tutkimuskohteensa yhteyksiä ”vallankumoukselliseen menneisyyteen”. Tätä kirjoittamatonta sääntöä noudattivat myös Viipurin historiaa käsitelleet kirjoitukset. Neuvostoliittolaisten historioitsijoiden mukaan Viipurin ”vallankumouksellinen menneisyys” alkoi jo dekabristien kapinasta, ja myöhemmin kaupungilla nähtiin ”suuri rooli vallankumousliikkeen historiassa Venäjällä ja Suomessa”.³⁴ Suuri onnenpotku neuvostoliittolaisille historioitsijoille oli erityisesti se, että Lenin oleskeli syksyllä 1917 kaupungissa kolmisen viikkoa. Käynti edisti jopa

vanhan puutaloarkkitehtuurin säilymistä, sillä talo, jossa Lenin tuolloin majoittui, muutettiin sotien jälkeen Leninin museoksi. Vuosina 1971–1972 talo peruskorjattiin ja sen tontti läheisine rakennuksineen suojeltiin.

Viipuri nähtiin Neuvostoliitossa ainoaksi kapitalistisen länsimaailman rajalla sijainneeksi venäläiskaupungiksi: Suomi oli näet Euroopan ainoa sosialistiseen leiriin kuulumaton valtio, jolla oli yhteinen raja Neuvostoliiton kanssa. Tällainen asema teki Viipurista poikkeuksellisen, ja siitä pyrittiin rakentamaan esimerkillinen kaupunki, tietynlainen näyteikkuna Länteen. Väestön tuli olla kurinalaista, hyvin koulutettua ja poliittisesti luotettavaa. Keskustakuvaa hallitsivat sotilaat, armeijan ja rajavartioston upseerit, rautatietyöntekijät ja muut neuvostoliittolaisittain sivistyneet ihmiset.³⁵

Heti sotien jälkeen paikallishallinto katsoi myös, että Viipurista tulisi kehittää sotilaallinen rajakaupunki, jonka väestö täytyisi valita tämän aseman edellyttämällä tavalla. Tällaisen näkemyksen mukaan Viipuriin piti sijoittaa sotilasosastoja, päämaja ja sotakouluja ja paikallisen teollisuuden keskittyä vain näiden palvelemiseen.³⁶ Väestön oli koostuttava upseereista, sotilaista tai armeijaa tavalla tai toisella palvelevista siviilihenkilöistä. Tällaiset odotukset toteutuivatkin osittain. Viipurista alettiin rakentaa teollisuuskaupunkia palvelemaan toisaalta Leningradin teollisuutta ja toisaalta hoitamaan kaupankäyntiä Suomen ja muidenkin ulkomaiden kanssa. Näistä syistä Neuvosto-Viipurin väestön kasvoista tuli varsin maskuliiniset ja sotilaalliset.

Käsitys Viipurista onnistuttiin neuvostoliittolaistamaan niin henkisessä kuin aineellisessakin mielessä. Kaupungista tuli Leningradin alueen alaisen Viipurin piirin keskuskaupunki, jonne sijoitettiin piirin hallintoelimet ja muutama teollisuuslaitos. Niiden myötä kaupunki sai 1960-luvun mittaan tyypillisen neuvostoliittolaisen alueellisen hallinto- ja teollisuuskeskuksen ulkomuodon. Ilmettä korosti harmaiden silikaattitiilestä rakennettujen asuintalojen nouseminen Patterinmäen kaakkoispuolelle ja keskustan vanhojen talojen sekaan. Suomalaisten värikkäänä ja iloisena kulttuurikeskuksena muistama kaupunki oli muuttunut harmaaksi ja ankarapiirteiseksi teollisuus- ja sotilaskaupungiksi. Neuvostoliittolainen runoilija Anna Ahmatova oli käynyt Viipurissa ensimmäistä kertaa jo välirauhan aikana keuhällä 1940. Tuolloin hän oli nimittänyt sitä vain ”viralliseksi” kaupungiksi, hyvin ankeaksi paikaksi. Vaikutelma ei muuttunut Ahmatovan toisellakaan vierailulla 1960-luvun alussa. Silloin runoilija luonnehti Viipuria keskikokoiseksi asutuskeskukseksi.³⁷ Kaupunkikuva jäi harmaan viralliseksi Neuvostoliiton hajoamiseen saakka.³⁸

Viipurin imagon uudistaminen oli sotien jälkeen tärkeää ennen kaikkea poliittisista ja sosiaalisista syistä. Tulkinta ”vanhasta venäläisestä Viipurista” oikeutti kaupungin valloituksen ja sen tarkoituksena oli myös rauhoittaa uudisasukkai-

den mieltä. Sen sijaan historiakuvalla ei vielä tässä vaiheessa ollut merkitystä kaupungin talouselämälle. Tilanne muuttui Neuvostoliiton hajottua, kun valtion tukien menettäminen romahdutti kaupungintalouden ja pakotti viranomaiset ja asukkaat etsimään uusia toimeentulon lähteitä. Ratkaisu löytyi turismista.

KIIILTO JA KURJUUS: SUOMALAISTEN TURISTIEN VIIPURI

Venäläiset turistit olivat löytäneet Viipurin jo 1800-luvun loppupuolella. Tuoloin erityisesti pietarilaisia matkailijoita houkuttelivat Suomeen läheisyys, hyväkuntoiset tiet ja erinomaiset palvelut. Myös Karjalankannas oli erittäin suosittua venäläisten säätyläisten kesähuvila-aluetta. Ei olekaan yllättävää, että Pietarissa julkaistiin kymmeniä matkaoppaita Suomeen matkaavia turisteja ja kesäasukkaita varten. Niistä jokaisessa mainittiin Viipuri, vaikkakin usein vain pysähdyspaikkana, jossa matkustajilla olisi mahdollisuus yöpyä hyvässä hotellissa ja käydä pikaisella kaupunkikierröksellä.

Viipurista muodostui matkailukohde myös Neuvostoliiton aikana, mutta tuoloin ennen kaikkea suomalaisia turisteja varten. Tietosanakirja vuodelta 1971 kuvaili Viipuria paitsi merkittäväksi teollisuuskeskukseksi ja liikennesolmuksi, myös turistikeskukseksi, jossa käy ”suuri määrä ulkomaalaisia turisteja varsinkin Suomesta ja Skandinaviasta”.³⁹ Viipurissa kävi toki neuvostoliittolaisiakin turisteja, mutta he eivät juuri näkyneet kaupungin elämässä. Tarkasti aikataulutetuilla kotimaanmatkoilla heille esiteltiin Venäjän ja puna-armeijan taisteluihin liittyneitä paikkoja, Leninin museota ja linnaa sekä neuvostovallan aikaisia kaupungin teollisuuden ”saavutuksia”. Kotimaisille turisteille varten laadituissa opaskirjoissa korostettiin kaupungin menneisyyttä Venäjän ja Neuvostoliiton historian osana, mutta suomalaisesta menneisyydestä ei kerrottu juuri mitään.⁴⁰

Suomalaisia alkoi käydä Viipurissa jo 1940-luvun lopulta lähtien, aluksi pääasiassa virallisissa edustustehtävissä niin sanottujen ystävyys- eli delegaatiomatkojen yhteydessä.⁴¹ Tavalliseksi turismiksi virallisuonteiset Neuvostoliiton-matkat kehittyivät 1950-luvun lopulla, jolloin suomalainen massaturismi muutoinkin syntyi.⁴² Ensimmäiset suomalaiset turistibussit pysähtyivät Leningradin matkansa varrella Viipuriin pariksi tunniksi heinäkuun alussa 1958. *Helsingin Sanomissa* kirjoitettiin silloin: ”Asema-aukiolle kerääntyy melkein heti läpätunkematon joukko uteliaita, jotka haluavat läheltä tutustua outoihin autoihin ja niiden matkustajiin.”⁴³

Ihmettely loppui varsin pian, sillä jo 1960-luvun alussa suomalaiset alkoivat olla tuttu näky Viipurin keskustassa. Enemmistö matkoista järjestettiin edelleen joko Suomi–Neuvostoliitto Seuran tai Intouristin kautta ja edelleen Viipuri oli useimmille vain muutaman tunnin pysähdyspaikka Leningradin



Yksi Viipuriin rakennettavan uuden asuinalue A:n kolmesta panoraamakuvasta kuvattuna vuonna 1967 rakenteilla olevasta talosta käsin

tai Moskovan reitin varrella. Matkailijoiden kokemukset Viipurista eivät olleet erityisen miellyttäviä etenkin sen jälkeen, kun turistien valvontaa tiukennettiin rautaesiripun laskeuduttua Prahan kevään 1968 jälkeen entistä tiiviimmin Neuvostoliiton länsirajoille.⁴⁴ Tuon aikaiset rajaylitykset painuivat monien suomalaismatkailijoiden mieleen: ”Tullimuodollisuudet olivat erittäin tiukoja, kaikki kirjattiin ylös: rahat, kellot, kamerat, korut sekä vaatteet, jos niitä tuntui olevan liikaa. Etsittiin huumeita, pornoa ja Raamattuja.”⁴⁵

Suomalaisille ja muille ulkomaisille vierailijoille Viipuri esitettiin toisin kuin kotimaisille turisteille. Neuvostoliittolaiset matkanjärjestäjät pyrkivät luomaan ulkomaalaisille turisteille oman maailmansa. Poikkeusolosuhteiden järjestäminen ulkomaalaisille matkailijoille on tyypillistä maille, joiden elintaso on suhteellisen alhainen. Matkailututkimuksessa sellainen ilmiö on nimetty turistikuplaksi.⁴⁶ Turistikuplia muodostivat Neuvostoliitossa esimerkiksi yksinomaan ulkomaalaisille tarkoitettut hotellit, valuuttaravintolat, *Berjožhka*-kaupat ja tasokkaat turistibussit. Ulkomailta saapuville turisteille pyrittiin järjestämään mahdollisimman hyvät olosuhteet, jotta heille jäisi käsitys, että Neuvostoliitossa on kaikki hyvin. Suomalaismatkailijat taas kokivat neuvostoversion valheellisena ja jopa loukkaavana.

Tällaisten kuplien rakentamispyrkimyksistä vastasi kokonaisuutena matkanjärjestäjä Intourist, ja miliisi ja tiedustelupalvelu KGB pyrkivät osaltaan pitämään huolta siitä, että kuplat säilyisivät ehjinä ja vieraiden kontaktit ulkomaailmaan mahdollisimman vähäisinä. Myös omaa liiketoimintaansa turistien kanssa harjoittaneet hotellien ja ravintoloiden työntekijät vartioivat reviiressään hyvin tiukasti.

Vaikka Viipuri pyrittiin tarjoilemaan matkailijoille kiillotettuna ja postikorttimaisena, ei ylellisimpienkään erikoispalveluiden tarjoaminen muuttanut suomalaisten turistien perussuhtautumista neuvostoliittolaiseen Viipuriin. Etenkin vanhan sukupolven suomalaiset näkivät venäläiset Viipurin valloittajina ja tästä syystä etsimälläkin etsivät – tai toisesta näkökulmasta näkivät lahjomattomasti ja aivan ilmeisinä – kaupunkikuvan ulkonaiset puutteet. Ellei asukkaisiin suhtauduttu halveksivasti, niin vähintään säälien. Esimerkiksi Viipurissa vuonna 1969 käynyt naismatkustaja muisteli Viipurin saaneen hänet vain irvailemaan. Matkanjärjestäjien tarjoamat palvelut hän otti vastaan ylimielisesti ja paikallisasukkaat hän näki vain onnettomina kerjäläisinä.⁴⁷ Kielteisiä vaikutelmia ei tarvinnut hakemalla hakea, sillä ankea todellisuus tunkeutui turistikuplien läpi. Eräs matkailija muisteli seuramatkansa Viipuriin 1970-luvulla: ”Kaikki oli likaisen harmaata. Laumassa kuljettiin, syrjähyppyjä ei sallittu, aina oli joku oikaisemassa. Neuvosto-oppailla ja tulkeilla on ollut eri historiankirja kuin meikäläisellä, kommunismin ja Neuvostoliiton ylistystä kaikkialla.”⁴⁸

Monet matkailijat halusivat pysyä turvallisten turistikuplien sisällä, jossa palvelut toimivat. Suomalaisen turismin luonne muuttui kuitenkin 1970-luvulla, kun massaturismi laajeni huomattavasti.⁴⁹ Eri puolilla maailmaa suomalaisia konsulaatteja alkoivat työllistää matkalaiset, jotka ”olivat hävittäneet passinsa, hukanneet tai hummanneet rahansa ja matkalippunsa, rötöstelleet ja pidätetty, joutuneet rikoksen uhriksi.”⁵⁰ Neuvostoliitossa suomalaisten turistien keskuudessa taas muodostui ilmiö, jota ruvettiin kutsumaan vodkaturismiksi.

Ongelmia humalaisten turistien kanssa esiintyi Viipurissakin, vaikka 1970-luvulla suomalaiset eivät vielä saaneet yöpyä kaupungissa. Rankkaa humalatailaa tavoitelleiden vodkaturistien kokemukset ja muistikuvat arkipäivän Viipurista jäivät usein hämäräksi: ”70-luvun loppupuolella kävin ensimmäistä kertaa vodkaturistien bussilla Leningradissa. Oli mukana joku lahtelainen Arska, joka sai Viipurissa ensimmäiset etanoliannoksensa, eikä sitten koko matkalla selvää hetkeä kokenut.”⁵¹ Samalla kaupungissa yleistyi trokaus eli laitton katukauppa. Trokarit ostivat ulkomaalaisilta vierailijoilta kaiken myytäväksi liikenevän niin hyvään hintaan, että tavallinen suomalainen työntekijä sai tuntea Viipurin ja Leningradin kaduilla itsensä miljonääriksi.

Viipuri-kuvaa pyrittiin kiillottamaan ulkomaalaisia vierailijoita varten erityi-

sesti vuonna 1980, jolloin Neuvostoliitto isännöi kesäolympialaisia. Koska osa ulkomaalaisista urheiludelegaatioista saapui maahan Viipurin kautta, kaupungista pyrittiin rakentamaan näyttävä juhlaportti. Vieraiden kulkureitti kaupungin läpi oli määrätty tarkoin. Reitin varrella olleiden katujen pinnat uusittiin. Rakennusten ulkosivut maalattiin ja koristettiin olympia-aiheisin julistein. Radanvartta ehostettiin, koska vieraita saapui myös rautateitse.⁵² Vastaavalaisten Potemkinin kulissien rakentamiseen oli Venäjällä pitkät perinteet.

Hotelli Družban valmistuminen vuonna 1982 antoi Viipuriin suuntautuneelle massaturismille voimakkaan sykäyksen. Nyt suomalaiset myös saivat mahdollisuuden yöpyä kaupungissa. Matkailijamäärät kasvoivat ja samalla järjestettyjen retkien suosio väheni. Yhä useampien matkojen henkeä luonnehti periaate, joka tiivistyi lauseeseen: ”Jengi pärjää itsekseen”.⁵³ Turistikuplat eivät silti hävinneet kokonaan. Suomalainen 1980-luvun lopulla ilmestynyt opaskirja ”Lyhyt matka Viipuriin” kuvaili matkailua kaupunkiin seuraavasti:

Ulkomaalaisten turistien oleskelu Viipurissa on suunniteltu niin, että kaupunkiin tutustutaan ryhmissä ja vapaa-aikaa vietetään sitten hotellissa. Kiertoajelujen, ohjattujen Berjozka-käyntien ja Pyöreän tornin ryhmäillallisten välissä turistin olisi kuitenkin ensiarvoisen tärkeää perehtyä Viipuriin omin päin. Kiellettyähän se ei missään nimessä ole, vain suomalainen voi liikkua kaupungin rajojen sisäpuolella ristiin ja rastiin. Kontakteja paikallisiin ihmisiin ei kuitenkaan ole helppoa solmia; siitä pitää Družbassakin huolen jako rupla- ja valuuttabaareihin. Tiukalla erottelulla halutaan toisaalta taata ulkomaalaisille tietyn kansainvälisen tason palvelut, toisaalta varjella näitä valuutan liepeillä liikkuvista hämärämiehistä.⁵⁴

Suomalaisten matkat Viipuriin olivat pääasiassa pakettimatkoja, ja matkalaisia valvoivat muun muassa venäläiset matkaoppaat. Niin kutsutut kotiseutumatkalaiset pyrkivät silti usein livahtamaan opastetuilta reitiltä omille teilleen käydäkseen entisellä kotiseudullaan, ja jotkut matkaoppaat näitä salaa auttoivatkin. Ennen 1980-lukua tällaisille retkille lähdettiin Leningradista, sillä Viipurissa ei ollut luvallista yöpyä ennen 1980-luvun alkuvuosia. Sittemmin matkoille lähdettiin Viipuristakin. Avustamaan tarvittiin luotettavia oppaita ja trokareita, sillä kotiseutumatkat olivat kiellettyjä pitkälle Gorbatšovin kaudelle eli vuoteen 1988 saakka.⁵⁵

Viipurille muodostui suomalaisten matkailijoiden silmissä erityinen imago: siellä kaikki oli mahdollista, mutta turvallista, eikä ryhmämatkalaisten tarvinnut huolehtia omatoimisesti kotimaahan paluustaan. Neuvostoveranomaiset eivät silti onnistuneet pyrkimyksissään kiillotetun Viipuri-kuvan luomiseksi, koska todellisuus paistoi matkailijoiden silmiin turistikuplien

läpinäkyvien seinien takaa. Käytyään Viipurissa vuonna 1999 kirjailija Laila Hietamies kirjoitti 35 vuotta aiemmasta käynnistään näin:

Kun näin 1964 kaupungin ensimmäisen kerran, olin pettynyt. Meille oli annettu kuva uskomattoman kauniista kaupungista rakennuksineen. Nyt tulivat vihamielisen näköiset ihmiset bussin lähelle, suhahtelivat jotain ilkeää, katsoivat ivallisesti, suhtautuivat meihin kuin ala-arvoisiin ihmisiin. [– –] Kaikki oli harmaata ja ikävää – ja on tänäkin päivänä. Viipuri ei ole muuttunut lainkaan vuosikymmenien myötä. [– –] Kaupunkilaiset itse elävät sellaisessa unessa, ettei edes kuralätäköitä pysyttä täyttämään. Samat ongelmat ovat taloissa vuosikymmeniä: vesikatot vuotavat, rännit ovat haljenneet, vesi lentää kaduille. [– –] Talvisin likaisuus, alakuloisuus ja masentuneisuus ovat kaupungille ominaista. Kesäisin vehreä luonto peittää tämän likaisuuden alleen ja antaa aavistuksen entisestä Viipurista.⁵⁶

Gorbatšovin kausi ja sitä seurannut Neuvostoliiton romahtaminen hajottivat turistikuplailmiön. Viipurin matkoja voitiin vastedes toteuttaa suomalaisten omien mielihalujen mukaan – tai kuten eräs suomalainen Venäjä-opaskirja mainitsi, jokainen ”sankarimatkailija voi vapaasti valita, missä todellisuudessa vierailee”.⁵⁷ Matkailua edisti vuosituhanen taitteeseen asti myös viisumittoman rajanylityksen mahdollistanut Viipuri-kortti.

Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen tosin menetettiin turistikuplien edut. Viipuri ei enää ollut halpa eikä turvallinen. Neuvostovallan aikaiset trokarit olivat olleet joskus kiusallisia ja saattoivat huiputtaakin, mutta he olivat yleensä olleet vaarattomia. Tilanne paheni huomattavasti, kun trokareiden tilalle tulivat rikollisjengit ja turistien ahdistelu muuttui avoimiksi ryöstöiksi.⁵⁸

Keskeisten suomalaisten matkanjärjestäjien mitta turvallisuusongelmien osalta täyttyi talvella 2003. Tuolloin ne julistivat Viipurin matkailuboikotin, jonka myötä suomalaiset turistit katosivat Viipurin katukuvasta joksikin aikaa lähes kokonaan. Tämä oli kova isku kaupungille, jonka budjetista noin viidesosa saatiin turisteja palvelleiden yritysten maksamista veroista. Siksi kaupungin johto joutui myöntämään käytännössä ensimmäistä kertaa, kuinka suuri merkitys suomalais-turisteilla Viipurille oli.⁵⁹ Boikotti päättyi, kun kaupungin johto lupasi puhdistaa kauppatorin rikollisjengeistä, lisätä miliisipartioita ja helpottaa rikosilmoitusten tekemistä.⁶⁰ Vaikka boikotti kesti vain toista kuukautta, sen seuraukset näkyvät yhä. Suomalaismatkailijoiden määrä ei palannut entiselleen, ja suuret turistiryhmät ovat kadonneet Viipurin kauppatorilta ja kaduilta lähes tyystin.

Putinin kolmannella presidenttikaudella (2012–) matkailun hiipumista ovat edistäneet myös poliittiset käännteet. Suomalaisen tilastokeskuksen mukaan yöpymisiä sisältäneet matkat Venäjälle vähenivät 25 prosenttia vuonna 2014. Päivä-

matkojen osalta suunta oli täysin päinvastainen: niiden määrä lisääntyi runsaasti erityisesti vuoden loppupuolella.⁶¹ Nähtävästi suuri osa näistä oli niin sanottuja tankkausmatkoja, joiden määrää kasvatti raakaöljyn hinnan laskun ohella ruplan kurssin heikkeneminen. Tämän artikkelin kirjoitusajankohdan Viipurissa (kesällä 2015) suomalaiset käyvät pikaisesti kauppakeskuksessa ja tankkaamassa autoja.

Likainen, synkkä, rikollisia täynnä oleva kaupunki – sellainen oli Viipurin imago 2000-luvun alussa suomalaisturistien silmissä. Samanlaiseksi kaupunkia kuvattiin myös lehdissä ja matkakirjallisuudessa. Esimerkiksi *Karjala-matkaoppaassa* Viipuria nimitettiin syrjäseudun kurjalaksi ja todelliseksi Villi Idäksi, jonka ”torilla myydään enemmän väärennöksiä kuin aitoja tuotteita” ja jossa ”pimeän tultua alkaa ihmiskauppa”. On ilmeistä, että kirjoittajan perimmäisenä tarkoituksena oli luoda Viipuri-kuvaa, joka oikeuttaisi yhtä lailla suomalaisten ylimielisyyden Venäjää kohtaan kuin vaatimukset Karjalan palauttamiseksi. ”Jokaisella matkalla oli mahdottoman mukavaa olla suomalaisena Karjalassa! [– –] Vieläkö joku väittää etteikö Karjalaa haluttaisi takaisin?”⁶²

Kun eräällä suomalaisten suosimalla internetin matkailusivustolla kysyttiin vuonna 2004 Viipurin matkailuvinkkejä, huomattava osa vastanneista oli sitä mieltä, että kaupunki on tuskin käymisen arvoinen. Viipuria luonnehdittiin surullisen näköiseksi paikaksi, jonne voi kyllä matkustaa, mutta ehkä vain kerran elämässä. Kuten eräs vastaaja kirjoitti: ”Jotenkin se on sellainen paikka, joka ei edes houkuttele yöpymään. En tiedä mistä se fiilis johtuu. Ehkä siitä rappiotilasta, johon se kaupunki on vajonnut ja siitä suomalaisten villistä menosta”.⁶³ ”Mikä Viipurissa suomalaisia niin paljon kiinnostaa?” pohdiskeli toisella keskustelufoorumilla eräs matkailija vuonna 2005. ”Olen käynyt muutamana kerran Venäjällä eri paikoissa, ja minun mielestä Viipuri oli kaikkein rumin ja tympein paikka. Tuntui kuin koko kaupunki olisi jätetty kokonaan oman onnensa nojaan. Mielestäni esimerkiksi Keski-Venäjän kaupungit ovat huomattavasti mukavampia ja vilkkaampia kuin joku peräkylä Viipuri.”⁶⁴

Nykyisin suomalaisten matkailijoiden mielikuvat Viipurista vaihtelevat laidasta laitaan. Kuten eräs kokenut Viipurin kävijä kirjoitti vuonna 2013:

Asenne ratkaisee. [– –] Viipuri on aivan samanlainen kaupunki kuin [– –] mikä tahansa muu kaupunki. [– –] Ja kun matkustetaan, niin kannattaa miettiä miksi matkustaa. Jos haluaa kaiken olevan kuin kotona - voi pysyä kotona. Jos haluaa kaiken sujuvan kuin rasvattu niin matkustaa luksus-lomakohteeseen [– –] Mutta jos matkustaa Venäjälle, niin kannattaa varautua, että kyseessä on entinen Neuvostoliitto jossa on omat tavat ja kulttuuri. Sitä kulttuurishokkiahan moni lähtee Venäjältä hakemaan joten kannattaa liikkua avoimin mielin eikä käydä kiukuttelemaan kaikista pikku asioista.⁶⁵

Osa suomalaisturisteista pitää Nyky-Viipurista hyvinkin paljon: ”Aivan fantastista! Ja hinnat ovat vain murto-osa Tallinnasta tai Suomesta!” Kehutaan ”Leningradin alueen parhaita ja edullisimpia partureita.” Kauppahallin myyjätkin saavat kiitosta siitä, että he ovat ”ystävällisiä, eivät liian tyrkyttäviä.” Myönteiseksi koetaan jopa McDonald’sien puuttuminen katukuvasta. Kulttuurimatkailijat ovat innossaan Eremitaasin filiaalista ja nimittävät sitä ”mielettömän upeaksi museoksi”. On huomattu, että Viipuri tarjoaa paitsi hyviä ostosmahdollisuuksia, ”myös viihdettä muulle vapaa-ajalle ja tietysti monipuolisia yksityiskohtia Ruotsin, Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton historian ajalta”. Romantikot kokevat kaupungin ”satumaisena paikkana”, missä ”tulee ihan epätodellinen tunne joskus oluisilla istuessa”. Toiset taas kaipaavat ”entisiä hyviä aikoja”: ”Olin viikonlopun Viipuris (syksyllä 2011), tein baarikierroksen ja ajelin autol ristiin rastiin. Täysin kuollu kaupunki, aivan kuin vaipunut jo talviunilleen. Ei turismia, ei elämää, ei tyyppiä yhtikäs missään eikä muuten hauskaakaan [- -] 134 km etelään, Pietariin ja alkaa elämäki maistua.”⁶⁶

KESKIAIKA JA VENÄLÄINEN PATRIOTISMI: VENÄLÄISTEN TURISTIEN VIIPURI

Syksyllä 2007 Viipurin yläkoululaisille tehtiin kysely kaupungin tulevaisuudesta. Nuorten viipurilaisten yleinen vastaus kuului: ”Tulevaisuudessa Viipuri elää kaupalla ja turismilla”.⁶⁷ Kaupungin viranomaiset ajattelevat samoin. Viipurin alueen talouskomitean johtaja avasi keväällä 2013 turismikehitystä koskevan neuvottelun sanoin: ”Turismi on yksi Viipurin alueen tärkeimmistä kehitysstrategian linjoista”. Hänen mukaansa edes Pietari ei kiinnosta turisteja niin pysyvästi kuin Viipuri.⁶⁸

Viipuri nähdään tulevaisuudessakin turistikaupunkina – joskaan ei enää suomalaisten matkakohteena, vaan kotimaanmatkailun Mekkana. Venäläiset asiantuntijat pitävät Viipurin edellytyksiä venäläisten suosikkimatkakohteeksi erinomaisina esimerkiksi Pietarin läheisyyden, ainutlaatuisen rakennuskannan, vanhan linnan sekä kaupungin mielenkiintoisen historian ansiosta. Baltian maiden itsenäistymisen jälkeen Viipuri on jäänyt ainoaksi vanhaksi länsieurooppalaiseksi kaupungiksi, joka sijaitsee Venäjän rajojen sisäpuolella: vain Viipurissa venäläiset matkailijat saavat mahdollisuuden tutustua läntisen Euroopan keskiaikaiseen kaupunkimiljööseen ilman viisumia ja kielivaikeuksia.

Kesällä 2013 kaupungissa järjestettiin kolmas Viipurin matkailun kehittämistä käsittelevä konferenssi. Sen esitelmöitsijät kokivat valitettavaksi, että Viipuri tunnetaan edelleen vain linnasta ja Suomen rajan läheisyydestä. Suurta matkailupotentiaalia nähtiin esimerkiksi Pietarin, Moskovan ja muiden suur-



"Viipurin pamaus"-keskiaikafestivaalin osallistujia värikkäissä asusteissaan heinäkuussa 2014.

kaupunkien asukkaiden toiveissa etsiä rauhaa keskiaikaisesta pikkukaupungista. Asiantuntijat katsoivat, ettei vanhojen rakennusten huono kunto haittaa venäläisiä turisteja, jotka arvostavat aitoutta enemmän kuin kaunistelua. Korean ulkokuoren sijaan viihtyvyyden määrittää kaupungin ilmapiiri. Koska erityisesti asukkaiden ystävällisyys ja tyytyväisyys rakentavat paikkakunnan mainetta, kaupungin johtoa kehoitettiin ponnistelemaan erityisesti viipurilaisen elintason kohottamiseksi.⁶⁹

Edellä mainittujen tekijöiden ohella matkailun kehittämiseksi tarvitaan laadukkaita majoitus- ja ruokailutiloja sekä kiinnostavia nähtävyyksiä ja kulttuuritapahtumia,⁷⁰ mutta nykyinen Viipuri täyttää nämä edellytykset helposti. Hotellien, kahviloiden ja ravintoloiden tarjonta on hyvä, nähtävyyksiä riittävästi ja kalenteri täynnä tapahtumia. Kotimaisten elokuvien festivaali "Ikkuna Eurooppaan" (*Okno v Evropu*), erilaiset ritariturnajaiset ja keskiaikaiset markkinat samoin kuin jazz-, etno-, folk- ja elektronisen musiikin festivaalit sekä linnan oopperajuhlat houkuttelevat kaupunkiin vuosittain tuhansia vieraita.⁷¹ Kaikkien mainittujen tapahtumien kohderyhmänä ovat ennen muuta kotimaiset vierailijat, minkä osoittavat myös tilastot. Esimerkiksi vuonna 2012 Viipurissa kävi noin miljoona rekisteröitynyttä matkailijaa, joista vain hiukan yli 10 prosenttia oli ulkomaalaisia.⁷²

Nykyisin venäläisille matkailijoille esitettävä Viipuri-kuva on varsin erilainen kuin neuvostovallan aikana. Kaupungin muinaishistoriaa koskevissa nykytulkinnoissa on hylätty neuvostoaikaiset kuvaukset karjalaisten asutuspaikasta tai novgorodilaisesta linnakkeista.⁷³ ”Vanhan venäläisen kaupungin” sijaan esitellään keskiaikaista länsieurooppalaista kaupunkia, jonka ”rikas historia on rakennettu eri kansojen – esimerkiksi karjalaisten, ruotsalaisten, venäläisten, saksalaisten ja suomalaisten – yhteisvoimin”.⁷⁴

Keskiajasta on tullut todellinen matkailuhoukutin, joka näkyy kaupunkikuvassa esimerkiksi keskiaikateemaisina ravintoloina ja kahviloina, puoteina ja näyttelyinä. Linnassa ja sen ympäristössä järjestetään erilaisia historiaviih-teellisiä festivaaleja, joiden tunnelmaa rakennetaan erityisesti romantisoidun ja mystisen keskiaikakäsityksen varaan. Historiallisten yksityiskohtien aitous on sivuseikka kaikille osapuolille – niin kohteiden omistajille, tapahtumien järjestäjille kuin osallistujillekin. Olennaisinta festivaaleilla on karnevaalihenki, joka sallii esimerkiksi arkisten käyttäytymisnormien rikkomisen. Näin paikallislehti kirjoitti eräistä Viipurissa järjestetyistä ritarifestivaaleista:

Heidän [so. ritarihahmojen] leirinsä Pyhän Annan Kruunun linnoituksella aiheuttaa shokkia. [- -] Teltantapaiset majoituspaikat eivät sinänsä hämmästyttä, mutta niiden välissä vaeltaa olioita, jotka alkoholin ylitarjonnan vuoksi pysyvät tuskin jaloillaan, näyttävät varsin karismaattisilta. [- -] Puoletkaan heistä eivät osallistu esityksiin tai kilpailuihin, vaan etusijalla ovat juomingit. Niissä pukeudutaan entisajan asuihin, jollaiseksi käy vaikka karkeasta materiaalipalasesta tehty yksinkertainen viitta, joka on sitaistuu vyötäisiltä narulla.⁷⁵

Vanhasta Viipurista ja linnasta on tullut festivaalien ja elokuvien kulissi, ja tapahtumissa tarjotussa historiakuvassa myytit ja legendat ovat usein syrjäyttäneet tieteelliset tosiasiat.⁷⁶ Esimerkiksi tästä käy kaupunkipäivän juhlan ajankohdan siirtäminen. Juhlaa vietettiin aikaisemmin kesäkuun 20. päivänä vuoden 1944 Viipurin valloituksen kunniaksi. Historioitsijoiden, kotiseutututkijoiden ja kansalaisjärjestöjen edustajien toivomuksesta juhlapäivä kuitenkin siirrettiin vuonna 2008 elokuun 19. päivään. Pyyntöä perusteltiin sillä, että tuona päivänä vuonna 1403 Viipuri sai kaupunkioikeudet ruotsalaiselta kuninkaalta [tosiasiassa Ruotsin ja Tanska-Norjan saksalaiselta unionikuninkaalta Eerik Pommerilaiselta]. Kesäkuun 20. päivän juhla on nykyisin omistettu yksinomaan Viipurin ”vapauttamiselle”.⁷⁷

Kokonaan viikingit ja ritarit eivät silti ole syrjäyttäneet Viipurin venäläistä historiaa. Päinvastoin venäläisten roolia kaupungin menneisyydessä on varsinkin viime vuosina tähdennetty jatkuvasti aivan vastaavalla tavoin kuin isän-



Vuonna 2010 Viipurin valtauksen kunniaksi pystytetty Amiraali Apraksinin patsas

maallisuus ja venäläisyys ovat hallituksen politiikan myötä korostuneet voimakkaasti koko maassa. Myös Viipuria koskevat historiakäsitykset ovat venäläistymässä uudelleen, kuten puhe yliamiraali Fjodor Apraksinin muistomerkin paljastustilaisuudessa vuonna 2010 kuvastaa. Amiraali oli Pietari Suuren asetoveri, jolla oli keskeinen rooli kaupungin valloituksessa vuonna 1710. Paljastustilaisuudessa Leningradin alueen kuvernööri lausui historiallisen oikeudenmukaisuuden toteutuneen, kun Viipuri voitiin amiraali Apraksinin sotajoukkojen ansiosta ”palauttaa Venäjälle”. Paikallinen johto ei peitellyt sitä, että Apraksinin rintapatsas pystytettiin ideologisista syistä. Toisinajattelijat puolestaan näkivät tapahtuman heijastelevan Venäjän ”imperialististen arvojen ekspansiota”.⁷⁸

Venäjän nykyistä historiapolitiikkaa ilmentää myös se, että Viipuri sai yllättäen ”Sotakunnian kaupungin”

arvonimen maaliskuussa 2010. Presidentin allekirjoittamassa ukaasissa arvonimi mainitaan annetun ”urhoollisuudesta, sitkeydestä ja sankarillisuudesta, joita kaupungin puolustajat osoittivat taisteluissa Isänmaan vapauden ja itsenäisyyden puolesta”. Ukaasin teksti saattoi hämilleen niin historioitsijat kuin kaupungin asukkaatkin, koska venäläisten puolustustaistelujen historia Viipurissa on tosiasiaa erityisen ohut.⁷⁹ Arvonimen myöntämisen kunniaksi kaupungissa paljastettiin uusi muistomerkki toukokuun 9. päivän Voitonpäivän juhlan yhteydessä vuonna 2011.

Venäläisen isänmaallisuuden ekspansiota kuvastaa niin ikään erikoinen episodi huhtikuussa 2013. Tuolloin Viipurin virkaatekevänä kaupunginjohtajana toiminut nuori virkamies yritti kieltää sotahistoriallisen Ritarlinna-festivaalin, jota oli järjestetty 12 vuoden ajan. Tapahtumaa järjesti historiarekonstruoijien klubi ”Saksalainen ritarikunta”. Kieltoa perusteltiin seuraavasti:

Festivaali herättää huolta poliittisella epäkorrektiudellaan. 'Saksalainen ritarikunta' on ollut historiallisesti Venäjälle vihamielinen järjestö, jota vastaan Pyhä Ruhtinas Aleksanteri Nevski [– –] taisteli sankarillisesti. Suuren Isänmaallisen sodan aikaan saksalaisfasististen valloittajien sotajoukot tunkeutuivat Saksalaisen ritarikunnan symboleita kantaen Kotimaamme alueille. Nykyisen ritarikunnan propaganda massatapahtumia järjestämällä on epäisänmaallista, eikä se vastaa Venäjän federaation nykyisen sisäpolitiikan tavoitteita kansan henkiseksi yhdistämiseksi ja varttuvan sukupolven kasvattamiseksi.⁸⁰

Kielto ja sen perusteet herättivät hämmennystä jopa muiden virkamiesten parissa. Erikoisuudestaan huolimatta tapaus kuvastaa Viipurin ja koko Venäjänkin historiapoliittisia nykytendenssejä.

LOPUKSI

Toisen maailmansodan jälkeisestä Viipurista on tullut malliesimerkki valikoivasta historian käytöstä. Kaupungin rikasta menneisyyttä on tulkittu ja tulkitaan edelleen poliittisten tai taloudellisten tarpeiden mukaan. Viimeisten 70 vuoden aikana Viipurin historiasta on kirjoitettu monenlaisia versioita, mutta tulkintojen totuuspohja on jatkuvasti ollut alisteinen ulkotieteellisille tilannetekijöille. Neuvostoliiton aikana kaupungille keksittiin venäläistä historiaa, jossa Suomelle (tai Ruotsillekaan) ei juuri ollut paikkaa. Ulkomaalaisille turisteille tarkoitettu, kiillotettu Viipuri-kuva taas ei onnistunut peittämään karua todellisuutta, eikä Neuvosto-Viipurin imago Suomen puolella ollut kovin miellyttävä. Nykyisin venäläisille turisteille puolestaan esitetään Viipurin historiaa vähemmän venäläisestä näkökulmasta, mutta silti varsin yksipuolisesti ja kaavamaisesti.

Viimeisimpien vuosien panostukset Viipurin kaupungin kehittämiseen turistikohteenä ovat herättäneet laajan kiinnostuksen kaupungin historiaa kohtaan niin viipurilaisten parissa kuin kaupungin ulkopuolellakin. Joidenkin neuvostoaikaisten historiantulkintojen paluu, historiakuvan kiillottaminen turisteja varten, isänmaallisten muistomerkkien perustaminen ja erilaiset pseudohistorialliset festivaalit eivät silti anna alkuunkaan kattavaa ja objektii- vista tietoa kaupungin menneisyydestä. Kysyntää olisi tieteelliset vaatimukset täyttävälle historiateokselle, joka tarjoaisi perusteellisen kuvan kaupungin menneisyydestä. Tällaista tutkimukseen pohjautuvaa teosta varten tarvitaan tutkijoiden yhteistyötä rajan molemmin puolin.

Viitteet

- 1 <http://vyborg.tv/vyborg.html>, luettu 20.5.2015.
- 2 Malkova & Tiškov 2010, 21–22.
- 3 Malkova & Tiškov 2010, 18–19.
- 4 *Karjala* 8.3.2012.
- 5 Bolšakova 2009, 80.
- 6 *Karjala* 8.3.2012.
- 7 *Viipurski bolševik* 18.1.1941.
- 8 *Vyborg* 27.4.2007; Musin, Rupasov 2009, 177, 182–184, 188.
- 9 *Viipurski bolševik* 29.10.1940.
- 10 Tikka, Balasov, & Stepakov 2002, 33.
- 11 *Viipurski bolševik* 22.5.1941.
- 12 *Vyborg* 20.4.2007.
- 13 *Viipurski bolševik* 7.1.1941, 11.1.1941.
- 14 Vasiljev 1958, 67.
- 15 Musin & Rupasov 2009, 189, 199; Bolšakova 2009, 80; <http://www.188800.ru/history/petrova>, luettu 20.5.2015; *Viipurski bolševik* 24.11.1940.
- 16 *Viipurski bolševik* 28.5.1941.
- 17 Šikalov & Hämynen 2013, 78.
- 18 Kilvet oli vaihdettava marraskuun alkuun mennessä. *Vyborg* 25.5.2007.
- 19 http://www.188800.ru/history/petrova_1940.htm, luettu 20.5.2015.
- 20 http://www.vbrg.ru/articles/istorija_vyborga/torgils_knutsson/sudba_rytsarja_i_pamjatnika/, luettu 20.5.2015.
- 21 Bolšakova 2010, 36–37; Gerašenko 2011, 164, 204.
- 22 Tikka, Balasov, & Stepakov 2002, 38; *Vehi vyborgskoi istorii* 2005, 203; <http://www.youtube.com/watch?v=76likkQBCvQ&list=PL168DOCCEAD6F032C&index=3>, katsottu 20.5.2015.
- 23 *Vyborgski bolševik* 11.7.1945, 9.1.1946; 20.3.1946; 26.3.1946.
- 24 <http://www.youtube.com/watch?v=76likkQBCvQ&list=PL168DOCCEAD6F032C&index=3>, katsottu 20.5.2015; *Vyborg* 25.5.2007.
- 25 Gerašenko 2011, 165.
- 26 *Vyborgski bolševik* 20.6.1945.
- 27 *Vyborgski bolševik* 20.6.1945.
- 28 Vasiljev 1958, 3.
- 29 Vasiljev 1958, 9.
- 30 Vuoden 1811 lopulla keisari Aleksanteri I vain sinetöi asiakirjan alueiden liittämisestä Suomeen. Itse liitos astui voimaan vuoden vaihteessa 1812.
- 31 *Bolšaa Soveckaâ Enciklopediâ*, Tom 5, 1971, 513.
- 32 *Enciklopedičeski slovar Brokhausa i Efrona*. Tom 13, 1890, 468.
- 33 Ippo, Turčaninov, & Štin 1962/1962.
- 34 Dekabristeihin viittaamisen mahdollisti se tosiasia, että Viipurin linnoituksessa pidettiin vangittuina noin 300 sotilasta ja aliupseeria sekä muutamia kapinan järjestäjiä. Neuvostohistorioitsijat jättivät mainitsematta, että vangitut dekabristit pysyivät kaupungissa vain muutaman kuukauden. Ippo, Turčaninov, & Štin 1962, 45.
- 35 <http://www.youtube.com/watch?v=76likkQBCvQ&list=PL168DOCCEAD6F032C&index=3>, katsottu 20.5.2015.
- 36 Orav 2015, 192–196.
- 37 http://www.vbrg.ru/articles/istorija_vyborga/istoricheskije_licnosti_nashego_goroda/vyborg_i_poezija_serebrjanogo_veka/, luettu 20.5.2015
- 38 Kepp 1977, 35.
- 39 *Sovecki Soúz. Rossijskaâ Federaciâ*, 1971, 310.
- 40 Vasiljev 1958.
- 41 A. Kostiainen et al. 2004, 271–272.
- 42 Veijola 1988, 22–25.
- 43 <http://www.premier.gov.ru/visits/ru/6086/info/2532/>, luettu 20.5.2015; *Vyborg* 4.7.2008; *Helsingin Sanomat* 1.7., 2.7., 6.7.1958; *Viipuri. Ilta-Sanomien erikoislehti* 3.5.2012, 36–37.
- 44 A. Kostiainen et al. 2004, 275.
- 45 Lehto 2010, 37, 38, 146–148.
- 46 Selänniemi 1996, 97–98.
- 47 Lehto 2010, 146–148.
- 48 <http://www.ess.fi/?article=345229>, luettu 20.5.2015.
- 49 Veijola 1988, 22–25; Selänniemi 1996, 50–51.
- 50 Pekkarinen 2009, 266–267.
- 51 <http://www.ess.fi/?article=345229>, luettu 20.5.2015.

- 52** Vyborg 4.8.2010; Volkova 2011, 84.
- 53** Veijola 1988, 22–25, 179; Selänniemi 1996, 50–51.
- 54** Hämäläinen-Forslund & Forslund 1988, 13.
- 55** Shikalov & Hämynen 2013, 202–203, 215–216.
- 56** Lehtipuu 2000, 156–157.
- 57** Kauppinen & Häkkinen 2005, 10.
- 58** Kostiainen et al. 2004, 280; *Helsingin Sanomat* 9.1.2003; <http://www.itv.ru/news/crime/40077>, katsottu 20.5.2015.
- 59** *Kauppalehti* 22.1.2003; <http://www.itv.ru/news/crime/40077>, katsottu 20.5.2015; Häkkinen 2003, 13.
- 60** <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/miliisipartioita-lisatty-viipuriin/494783/>, luettu 20.5.2015; *Kommersant S.-Peterburg* 28.1.2003; *Helsingin Sanomat* 23.2.2003, 26.4.2003.
- 61** *Suomalaisten matkailu 2014* (http://www.stat.fi/til/smat/2014/smat_2014_2015-04-10_fi.pdf, luettu 20.5.2015).
- 62** Lehtipuu 2000, 148; Lehtipuu 2002, 709.
- 63** <http://www.pallontallaajat.net/pt3/keskustelu/index.php?topic=1933.20>, luettu 20.5.2015.
- 64** <http://keskustelu.suomi24.fi/node/1816828>, luettu 20.5.2015.
- 65** <http://www.napsu.fi/matkailu/kokemukset/1097>, luettu 20.5.2015.
- 66** <http://www.napsu.fi/matkailu/kokemukset/1097>, luettu 20.5.2015; <http://keskustelu.suomi24.fi/node/1816828>, luettu 20.5.2015.
- 67** Vyborg 6.9.2007.
- 68** Vyborg 26.9.2008, 24.2.2012, 5.3.2013.; *Vyborgskie vedomosti*, 5.3.2013; <http://www.city.vbg.ru/print/2560>, luettu 20.5.2015.
- 69** Vyborg 2.3.2012; 14.6.2013.
- 70** Lülko 2014, 153.
- 71** <http://www.city.vbg.ru/content/vyborg-segodnya-0>, luettu 20.5.2015.
- 72** <http://www.city.vbg.ru/print/2560>, luettu 20.5.2015; *Vyborgskie vedomosti* 5.3.2013.
- 73** Vyskočkov 2000, 68–72; *Vehi Vyborgskoj istorii* 2005, 52.
- 74** <http://vbgcity.ru/vyborg>, luettu 20.5.2015.
- 75** *Vyborgskie vedomosti* 18.6.2010.
- 76** Nikolaev 2013; Nikolaev 2015.
- 77** Vyborg 20.7.2012.
- 78** Vyborg 22.6.2010.
- 79** Venäläiset ovat joutuneet puolustamaan kaupunkia vain loppukesästä 1941 suomalaisten hyökkäysvaiheessa ja silloinkin lyhyesti. *Svobodnaâ Pressa* 27.2.2012. Turtola tässä kokoelmassa, 218.
- 80** <http://47news.ru/articles/63203/>, luettu 20.5.2015.; http://russiantourism.ru/events/events_3279.html, luettu 20.5.2015.